

Knygos kūnas ir kostiumas: mįslingas XVI a. antros pusės Stanislovo Sabino knygos įrišo atvejis

Ieva Rusteikaitė

Vilniaus universiteto biblioteka

Universiteto g. 3, LT-01122 Vilnius

ieva.rusteikaite@gmail.com

1566 m. Bazelyje išleistas Francesco Guicciardinio veikalas, priklausęs Stanislovui Sabinui ir Mikalojui Dacijui, 1617 m. pateko į Vilniaus jėzuitų akademijos biblioteką. Edmundas Laucevičius puošnų, auksuotą ir spalvintą šios XVI a. antros pusės knygos įrišą priskyrė Vilniaus spaustuvininkui ir knygrišiui Jokūbui Morkūnui. Visgi, pasigilinus į turimą medžiagą, dirbinio autorystė dar kelia nemažai klausimų. Nuo XX a. paskutinio dešimtmečio Vakarų Europoje pagyvėję knygrišystės tyrinėjimai leidžia knygų įrišus aptarti ne tik puošybos, vadinamojo „knygos kostiumo“, aspektais, bet ir didesnę dėmesį skirti pačiai knygos konstrukcijai. Straipsnyje Sabino knygos įrišas aptariamas remiantis iki šiol sukauptais duomenimis apie Europos knygrišystės istoriją. Tokiu būdu atsiveria keli istoriniai įrišo sluoksniai, įterpiantys dirbinį į platesnį to meto kontekstą, leidžiantys patikslinti technologinius jo atlikimo aspektus ir pasiūlyti naujų hipotezių apie įrišo sukūrimo aplinkybes.

Reikšminiai žodžiai: knygrišystė, amato istorija, Jokūbas Morkūnas, Stanislovas Sabinas, Francesco Guicciardini, manierizmas.

Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomas 1566 m. Bazelyje išleistas Francesco Guicciardinio veikalas *Historiarum sui temporis libri viginti*¹ į senąją Vilniaus jėzuitų akademijos biblioteką pateko 1617 metais. Iki tol jis priklausė Vilniaus vaitui Stanislovui Sabinui ir Vilniaus kapitulos dekanui Mikalojui Dacijui. Šis XVI a. antros pusės knygos įrišas, aptrauktas oda, gausiai auksuotas ir spalvintas kelių spalvų dažais, yra laikomas vienu iš puošniausių bibliotekos dokumentų, todėl periodiškai susilaukia vienokio ar kitokio dėmesio. 1976 m. savo studijoje Edmundas Laucevičius jį priskyrė Vilniaus spaustuvininkui ir knygrišiui Jokūbui Morkūnui (apie 1550–1611) trumpai argumentuodamas sprendimą: „Sprendžiant iš vartotų rulečių ir kampinių papuošimų spaudų, ši knyga apie 1582 m. įrišta Vilniaus knygrišio J. Morkūno.“² Kadangi šis Laucevičiaus darbas iki šiol yra bene vienintelė išsamesnė studija apie Lietuvos bibliotekose saugomus knygų įrišus, tokia autorystė visur nurodoma ir dabar, o pats įrišas vėliau išsamiau nebetyrinėtas.

Kaip ir dalies kitų sričių praeities amatininkų, knygrišių tapatybės ir jų dirbinių autorystės nustatymas yra itin kompliktuotas. Didžioji dauguma iki XIX a. sukurtų knygų įrišų yra visiškai anonimiški. Archyviniai šaltiniai apie knygrišius irgi nedžiugina savo gausa. Epochos, kurioje techninis rankų darbas neturėjo socialinio prestižo, amatininkai rašytiniuose šaltiniuose paliko nedaug pėdsakų. Tačiau toks nematomumas kartais gali būti iškalbingas: manoma, kad knygrišių tapatybės galėjo slėptis po Naujųjų laikų Europos visuomenėse gerokai didesnę prestižą turėjusių spaustuvininkų ir knygų pirklių vardais³.

Nepaisant Laucevičiaus pastangų, iki šiol turime labai nedaug duomenų tiek apie Lietuvoje veikusius knygrišius, tiek apie tai, kokiais konkrečiais technologiniais ir dekoratyviniais bruožais pasižymėjo jų dirbiniai. Laucevičiaus siūloma Guicciardinio veikalo įrišo autorystė suponuoja prielaidą – XVI a. antros pusės Vilniuje buvus gana aukšto lygio amatą. Tačiau dirbinio priskyrimas Vilniaus amatininkams yra problemiškas: lieka neaišku,

1 FRANCISCI GUICCIARDINI [...] HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBRI VIGINTI (Basileae: Excudebat Petrus Perna suis et Henrici Petri impensis, 1566), Vilniaus universiteto biblioteka (toliau – VUB), BAV 41.1.10, <https://virtualibiblioteka.vu.lt/permalink/f/gi1gc3/VUB01000239235>.

2 Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose* (Vilnius: Mokslas, 1976), 49.

3 Anna Gialdini, „Bookbinders in the Early Modern Venetian Book Trade“, *The Historical Journal* (2021): 1–21, doi.org/10.1017/S0018246X21000728.

kaip patikimai, grindžiant vien reliatyviu išspaudų, kurių tipas buvo labai paplitęs visoje Europoje, panašumu dirbinį priskirti tam, o ne kitam rašytiniuose šaltiniuose paminėtam knygrišiui. Pasaulietinis knygrišystės amato susiformavimas Vakarų Europoje glaudžiai siejamas su spaudos įsitvirtinimu, todėl taip pat reiktų kelti klausimą, kokio lygio amatas galėjo gyvuoti XVI a. antroje pusėje Vilniuje, vietos spaustuvėms iš esmės dar tik įtvirtinant savo reguliarią veiklą. Ankstyviausi duomenys apie Vilniaus knygrišių cechą siekia XVII a. II ketvirtį⁴. Jei Sabino knygos įrišas yra vietos meistrų darbas, kur gali būti daugiau technologiniu požiūriu panašaus dekoro – auksuotų ir spalvintų – įrišų? Ar jų trūkumą nulėmė gaisrai, karai, plėšimai ir istorinių rinkinių praradimai? Šis paaiškinimas, be abejo, taip pat įmanomas.

Tokiame kontekste Sabino knygos įrišą verta panagrinėti dėmesio skiriant technologiniams jo atlikimo niuansams. Todėl straipsnyje keliamas tikslas ne tiek identifikuoti konkretų įrišo autorių, kiek surasti būdingus dirbinio bruožus, padedančius patikimiau išaiškinti jo atlikimo aplinkybes. Įvardijus įrišo savybes ir įvertinus jį atitinkamame istoriniame kontekste, galima padėti tvirtesnius pagrindus tolesnei lyginamajai panašaus laikotarpio dirbinių analizei. Straipsniu taip pat tikimasi bent iš dalies atskleisti iki šiol Lietuvoje menkai plėtotą knygos įrišo konstrukcijos teikiamą žinių potencialą, pritaikomą senųjų knygų tyrimuose, nepriklausomai nuo jų puošnumo.

I. Nuo dalies prie visumos: metodologinė prieiga

Iki XX a. pabaigos didžioji dalis knygrišystės istorijos tyrinėtojų savo dėmesį buvo sutelkę į regimąją knygos įrišo dalį – knygos puošybą ir joje rastų išspaudų ornamentų klasifikaciją bei jų lyginamąją analizę. Tokiu būdu jie toli gražu ne visada siekdavo aptarti dirbinio meninę vertę arba vieno ar kito ornamento kilmę ir raidą, o dažniau kreipdavo dėmesį į knygos priklausomybės ženklų istoriją. Panašia prieiga vadovavosi ir Laucevičius, XX a. 6 deš. tyrinėjęs Lietuvos bibliotekų įrišų dekorą. Tokiu principu susiformavo pirmosios žinios apie praeityje veikusius knygrišius.

Vis dėlto knygrišystės amatas yra kur kas daugiau nei knygų puošyba. Įrišas iki pat XIX a. atliko visų pirma praktinę funkciją, be kurios knyga buvo pažeidžiama ir nepatogi naudotis. Panašiai kaip ir kituose tokią

4 Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai*, 118.

funkciją turinčiuose dailių amatų dirbiniuose, rankų darbo knygoje ypač ryšku tai, kad, Claude'o Levi-Strausso žodžiais tariant, „objektas, jo funkcija ir jo simbolis yra glaudžiai sunerti vienas ant kito ir sudaro uždara sistemą“⁵. Puošybės pobūdį tokiam dirbiniui padiktuoja ne tik amatininko disponuojama ornamentų įvairovė, bet ir pati dirbinio struktūra. Žvelgiant į knygą iš tokios perspektyvos, tampa aktualu bandyti perprasti šį „rišlų medžiagiškumą“ ir suprasti, kaip dirbo praeities amatininkai.

XX a. paskutiniajame dešimtmetyje pasirodę tarpdisciplininės prigimties techninės meno istorijos ir materialiosios kultūros tyrinėtojų darbai liudija, kad technologinė ir materialioji meno kūrinų ir dirbinių istorija vis dažniau produktyviai papildė tiek taikomojo, tiek vaizduojamojo meno kūrinų tyrimus⁶. Toks dėmesys pačiam medžiagiškam objektui praverčia ne tik dėl praktinių kūrinų išsaugojimo tikslų, bet ir yra naudingas menotyrininkų įrankis, padedantis išaiškinti autoriaus tapatybę, konkrečių kūrinų ar dirbinių vaidmenį tam tikroje visuomenėje ir net vienai ar kitai medžiagos savybei suteiktą reikšmę⁷.

Ne išimtis ir knygos istorija, pastaraisiais dešimtmečiais teikianti ypatingą reikšmę materialiesiems knygos aspektams⁸. Knygą aptariant kaip dailių amatų srities objektą, neišvengiamai palikti technologinį ir funkcinį dirbinio matmenis. Tyrimų kryptimi laikant būtent knygrišystės (o ne vien knygos priklausomybės ar stiliaus) istoriją ir į knygos įrišą žvelgiant visapusiškai, susipažįstama su technologinės anonimiškų amatininkų išmonės spektru: kas laikyta paprastu, pigiu, praktišku, o kas – prabangiu ir meistrišku dirbiniu. Konstrukciniai įrišo elementai, interpretuojami technologiniame knygos raidos kontekste, daug nuosekliau nei vien formali viršelio dekorų elementų klasifikacija padeda nustatyti tam tikrus dėsningumus, susijusius su viena ar kita

5 Claude Levi-Strauss, *Laukinis mąstymas* (Vilnius: Baltos lankos, 1997), 40.

6 Erma Hermens, „Technical Art History: The Synergy of Art, Conservation and Science“, in Matthew Rampley et al. (eds.), *Art History and Visual Studies in Europe* (Leiden, Boston: Brill, 2012), 151–165, doi.org/10.1163/9789004231702_012.

7 Susanna Burghartz et al. (eds.), *Materialized Identities in Early Modern Culture, 1450–1750: Objects, Affects, Effects* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2021), <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/5049>.

8 P.vz., Bettina Wagner and Marcia Collins, *Early Printed Books as Material Objects*, vol. 149, IFLA Publications Series (Berlin/Munich: De Gruyter Saur, 2010), www.degruyter.com/view/title/121314. Taip pat „Materialus knygos kūnas: tradicijos ir naujųjų sąveikos“, sudarė Jolita Liškevičienė, *Acta Academiae Artium Vilmensis* 101–102 (2021), <https://aav.vda.lt/journal/issue/view/aav101-102>.

knygrišystės tradicija⁹. Labai svarbu ir tai, kad tokia prieiga leidžia sėkmingai aptarti tiek puošnius, tiek nepuošnius įrišus. Būtent pastarieji sudaro abso-
liučiai didžiąją pasaulio bibliotekų fondų dalį ir yra pagrindinis informacijos
masyvas apie praeities amatininkų darbo pobūdį¹⁰. Siekiant geriau suprasti
iki šiol vis dar neišaiškintas Sabino knygos įrišo sukūrimo ir jos cirkuliavimo
aplinkybes, puošnųjį knygos „kostiumą“ siūloma aptarti per technologinius
jo atlikimo aspektus, į šios knygos istoriją įtraukiant ir jos kūno matmenį.

II. Iš Bazelio į Vilnių: knygos kūrėjai ir savininkai

Italų didiko, aktyvaus politiko bei rašytojo Francesco Guicciardini
veikalas *Storia d'Italia* (*Italijos istorija*) po autoriaus mirties 1566 m.¹¹ buvo
parengtas spaudai Bazelyje apsistojusių italų humanistų – leidėjo ir vertė-
jo Celio Secondo Curiones (1503–1569) ir spaustuvininko Pietro Pernos
(1519–1582)¹². Nežinome, kokiais keliais spaudinys atkeliavo į Vilnių, ta-
čiau, atrodo, kad pirmasis žinomas aptariamo egzemplioriaus savininkas,
kaip jau nurodė Laucevičius, buvo Vilniaus vaitas ir Vilniaus monetų kaly-
klos valdytojas Stanislovas Sabinas iš Stračios. Pasak Laucevičiaus, knyga
jam buvo dovanota¹³. Nuosavybę akivaizdžiai patvirtina įspaudas auksinto-
mis raidėmis priekiniame kietviršyje [1 il.]. Galiniame kietviršyje tokiomis
pačiomis raidėmis įspaudas devizas¹⁴, panaudotas ir garsiajame Stanislovo

- 9 Nicholas Pickwoad, „The Interpretation of Bookbinding Structure: An Examination of Sixteenth-Century Bindings in the Ramey Collection in the Pierpont Morgan Library“, *The Library* 3 (September 1, 1995): 209–49, doi.org/10.1093/library/s6-17.3.209. Nicholas Pickwoad, „Onward and Downward: How Binders Coped with the Printing Press before 1800“, in *A Millennium of the Book*, eds. Michael Harris and Robin Myers (Winchester: St. Paul's Bibliographies; New Castle: Oak Knoll Press, 1994), 61–106.
- 10 Nicholas Pickwoad, „Libros para leer. Encuadernaciones comerciales en pergamino y papel en la época de la imprenta manual“, in *Grandes encuadernaciones en las bibliotecas reales: siglos XV–XXI*, ed. María Abello López-Vidriero (Madrid: Patrimonio Nacional, 2012), 95–122.
- 11 Giuseppe Marcocci, „Francesco Guicciardini“, in *Il contributo italiano alla storia del pensiero. Storia e politica* (Roma: Istituto de la Enciclopedia Italiana, 2013), www.treccani.it/enciclopedia/francesco-guicciardini_%28altro%29/.
- 12 Marco Cavarzere, „Perna, Pietro“, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 82 (Roma: Istituto de la Enciclopedia Italiana, 2015), 180–186, www.treccani.it/enciclopedia/pietro-perna_%28Dizionario-Biografico%29/.
- 13 Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai*, 49.
- 14 „Knygos menas. Dokumentai iš Vilniaus universiteto bibliotekos kolekcijų“, Flickr, žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d., www.flickr.com/photos/vu_library/49855129167/in/album-72157714160010933/.

1. Viršutinis knygos kietviršis, VUB, Raimondo Malaiškos nuotrauka, 2022

Front cover. VUB, photo by Raimondas Malaiška, 2022

2. Apatinis kietviršis, VUB, Raimondo Malaiškos nuotrauka, 2022

Back cover. VUB, photo by Raimondas Malaiška, 2022

Sabino portrete, sukurtame 1590 m. Vilniuje besilankiusio vokiečių kilmės dailininko Mikalojaus Flensburgiečio¹⁵ [2 il.].

Yra žinoma, kad Sabinas, *Glaubicz* herbo šeimos atstovas, 1552 m. įsirašė į Krokuvos universitetą. Sekdamas šeimos tradicija, tapo karaliaus sekretoriumi. Vilniaus vaitu buvo apie 1582 m.¹⁶, o Vilniaus monetų kalyklą administravo 1581–1583¹⁷ arba 1586–1588 metais¹⁸. Manoma, kad jis mirė apie 1588 m., nors Flensburgietis savo raizinyje, atliktame 1590 m., yra nurodęs, jog Sabinas portretuotas iš natūros¹⁹.

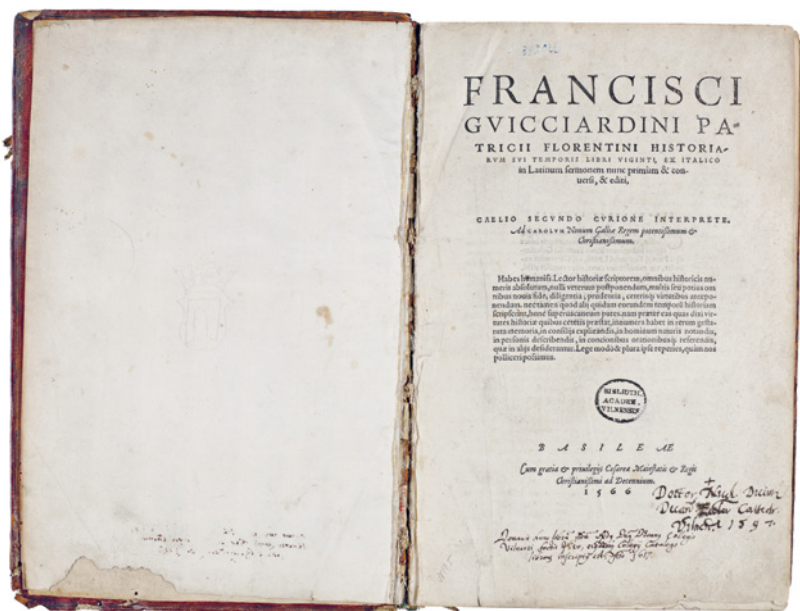
15 „Vilniaus vaito Stanislovo Sabino portretas“, LIMIS, www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/20000003098438?s_id=b8XhiWJz1r7BtLGX&s_ind=1&valuable_type=EKSPONATAS.

16 Henryk Lulewicz, „Sabinka h. Glaubicz Stanisław“, in *Internetowy Polski słownik biograficzny* (Warszawa: Narodowy Insitut Audiowizualny), www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stanislaw-sabinka-h-glaubicz#text.

17 Marian Gumowski, *Mennica wileńska w XVI i XVII wieku* (Warszawa: E. Wende, 1921), 101.

18 Vincas Ruzas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetos Lietuvos banko Pinigų muziejuje*, katalogas (Vilnius: Lietuvos bankas, Pinigų muziejus, 2015), 274.

19 Žr. 15 išnašą.

3. Antraštinis lapas, VUB, Raimondo Malaiška nuotrauka, 2022

Title page. VUB, photo by Raimondas Malaiška, 2022

Ankstyviausias knygos antraštiniame lape ranka atliktas įrašas „Doctor Nicol. Decius Decan. Eccles. Cathedr. Vilnen. 1597“ [3 il.] liudija, jog knygos savininku 1597 m. tapo Mikalojus Dicipus (1586–1629) – Vilniaus jėzuitų akademijos auklėtinis, kilęs iš Poznanės. Apie jį yra žinoma, kad 1578 m. apsigynė filosofijos magistro tezes, o 1584 m. tapo teologijos daktaru²⁰. Vilniaus kapitulos dekanu paskirtas nuo 1596 m. gegužės 24 d.²¹ Nors yra duomenų apie Stanislovo Sabino dėdę Baltramiejų Sabiną (1544–1556), Vilniaus kanauninką, disponavusį pastatais Vilniuje (įskaitant ir Vilniaus kapitulos sklypą) bei besirūpinusį „knygų įrišimu ir persiuntimu“²², lieka neaišku, ar galėjo būti koks nors ryšys tarp jo sūnėno Stanislovo Sabino ir Mikalojaus Dicipaus. Visgi abu šie asmenys atstovavo XVI a. paskutinio ketvirčio Vilniaus miesto politikui ir dvasiniam elitui. Galbūt Sabinui anksčiau priklausiusi knyga 1597 m. buvo įteikta Dicipui kaip dovana jam tapus dekanu?

20 Vytautas Ališauskas ir kt., *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* (Vilnius: Aidai, 2009), 276–277.

21 Ibid.

22 Ibid., 358.

Kitas antraštinio lapo įrašas „Donavit hunc librum [...] Collegio Vilnensi Soc[ieta]tis Jesu eiusdemque Collegii Catalogo libror[um] inscriptus est 1617“²³ byloja, kad 1617 m. Dacijus knygą padovanojo Vilniaus jėzuitų akademijai. Šiai institucijai Vilniaus dekanas knygų dovanojo ne kartą²⁴. Pagal įvairius vėlyvesnius institucinius ženklus nustatyta, jog knyga Vilniaus universiteto bibliotekoje išbuvo iki universiteto uždarymo, kai drauge su kitomis buvo išvežta į Kyjivą. Į Vilniaus universiteto biblioteką spaudinys sugrąžintas 1958 metais²⁵.

Kaip minėta, Laucevičius šį įrišą priskyrė Vilniaus knygrišiui ir spaustuvininkui Morkūnui, o dirbinį datavo 1582 m.²⁶, veikiausiai susiedamas duomenis apie Sabino administravimą Vilniaus monetų kalykloje 1581–1583 m. ir superekslibrise nurodytą šį Sabino titulą. Laucevičiaus hipoteze remiamasi ir kituose leidiniuose²⁷. Tačiau palyginus negausiai išlikusius su Morkūno veikla siejamų spaudinių įrišus²⁸, juose rasta mažai bendra su Sabino knyga, o keliuose įrišuose panaudotų kampinių įspaudų raštai nesutampa. Su Morkūnu siejamų knygų įrišų bruožai gana būdingi Lietuvos bibliotekų rinkiniams: mediniais kietviršių pagrindais, aptraukti alūnine ar augalinio rauginimo oda, puošti daugiausia aklaisiais įspaudais, kartais – pergamentiniais. Tiesa, vieno įrišo bloko kraštai auksinti, o viršelis puoštas auksintais įspaudais²⁹.

23 Transkripcija iš VUB el. katalogo, žr. 1 išnašą.

24 Ališauskas ir kt., *Lietuvos katalikų dvasininkai*, 276–277; Arvydas Pacevičius „Nuo kolegijos iki akademijos: bibliotekos įkūrimas ir raida (1570–1802)“, in *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*, sudarė Vyginas Bronius Pšibilskis ir kt. (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016), 22.

25 *Vetera reducta: parodos katalogas*, sudarė Ina Kažuro ir Evaldas Grigonis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012), 132–133.

26 Žr. 2 išnašą.

27 Ingė Lukšaitė, „Jokūbas Morkūnas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros veikėjas“, *Gimtas žodis* 6 (2000): 2–8; Tadas Adomonis ir Klemensas Čerbulėnas, *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija: nuo seniausių laikų iki 1775 metų* (Mokslas, 1987), 195–196; *Vetera reducta*, 133.

28 Žr. Mikołaj Rej, *Postilla lietwyszka* [...] (Vilnius, 1600). Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, www.epaveldas.lt/preview?id=C1R0000047394; Jaunius Gumbis ir Elvyda Lazauskaitė, *Advokato Jauniaus Gumbio kolekcija: knygos išlikusi praeitis* (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2018), 102–105, <https://lithuanianart.com/artwork/759>; Adomonis ir Čerbulėnas, *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija*, 196; Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai*, 48–49; Vilniaus universiteto bibliotekoje du *Postilla LIETVWISZKA* [...] (Vilnius, 1600) egzemplioriai (Lr 1620 ir Lr 1620a) – perrišti.

29 Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai*, 49.

4. Viršutinis priešlapis, VUB, Raimondo Malaiškos nuotrauka, 2022

Front endleaf. VUB, photo by Raimondas Malaiška, 2022

5. Apatinis priešlapis, VUB, Raimondo Malaiškos nuotrauka, 2022

Back endleaf. VUB, photo by Raimondas Malaiška, 2022

Apie Morkūno, knygrišio, meistro ir spaustuvininko, veiklą rašyti-niuose šaltiniuose turima daugiausia duomenų³⁰. Vis dėlto žinios apie šio laikotarpio amatininkus yra labai ribotos, o išvada, kad Morkūnas buvo vienintelis aukšto lygio knygų įrišimo meistras Vilniuje, atrodo kiek skubota. Laucevičius, be Morkūno ir jo mokinių iš Krokuvos, yra aptikęs archyvinių duomenų mažiausiai dar apie devynis XVI a. antroje pusėje Vilniuje veikusių knygrišius, pirklius ir (ar) spaustuvininkus. Be to, susipažinus su kitų sričių amatininkų judrumu XVI a. Vilniaus mieste³¹, nėra atmestina ir tai, kad įrišą galėjo atlikti iš užsienio atvykęs amatininkas, arba tai, kad knyga Vilniuje atsidūrė jau įrišta kitur.

III. Knygos kūnas: konstrukciniai sprendimai

III.1. Priešlapiai

Tik atsivertus knygą, pasitinka mįslės, susijusios su keliais istoriniais įrišo sluoksniais. Priklijuojamos priešlapių dalys yra iškljuotos apytikriai 20 × 32 cm formato raizininiais [4, 5 il.]. Gana tvirtai galima teigti, kad, be kelių retų išimčių, profesionaliai XVI a. įrištoms knygoms dekoratyviniai priešlapiai yra visiškai nebūdingi. Dekoratyvių priešlapių tendencija knygrišystėje ėmė ryškėti tik XVII a. antroje pusėje³². Geriau įsižiūrėjus, matyti, jog raizinių lakštai yra užklijuoti ant pirminių priešlapių. Visai tikėtina, kad raizinius priešlapiams panaudojo (t. y. užsakė įklijuoti) kuris nors iš knygos savininkų, sumanęs anksčiau įrištą knygą pataisyti arba savaip pagražinti.

Laucevičius abu priešlapių raizinius priskiria Johanesai Sadleriu³³. Nekyla abejonių, kad ant apatinio priešlapio užklijuotas raiziny, vaizduojantis Kristų, atliktas (su parašu) Johaneso Sadlerio I 1577 m. Antverpene³⁴. Tačiau pamėginus tiksliau identifikuoti viršutiniame priešlapyje užklijuoto raizinio Apaštalų simbolio tema autorių ir sukūrimo laiką, kilo abejonių dėl Johaneso Sadlerio I autorystės. Rastas panašus Teodoro Ghisio 1588 m.

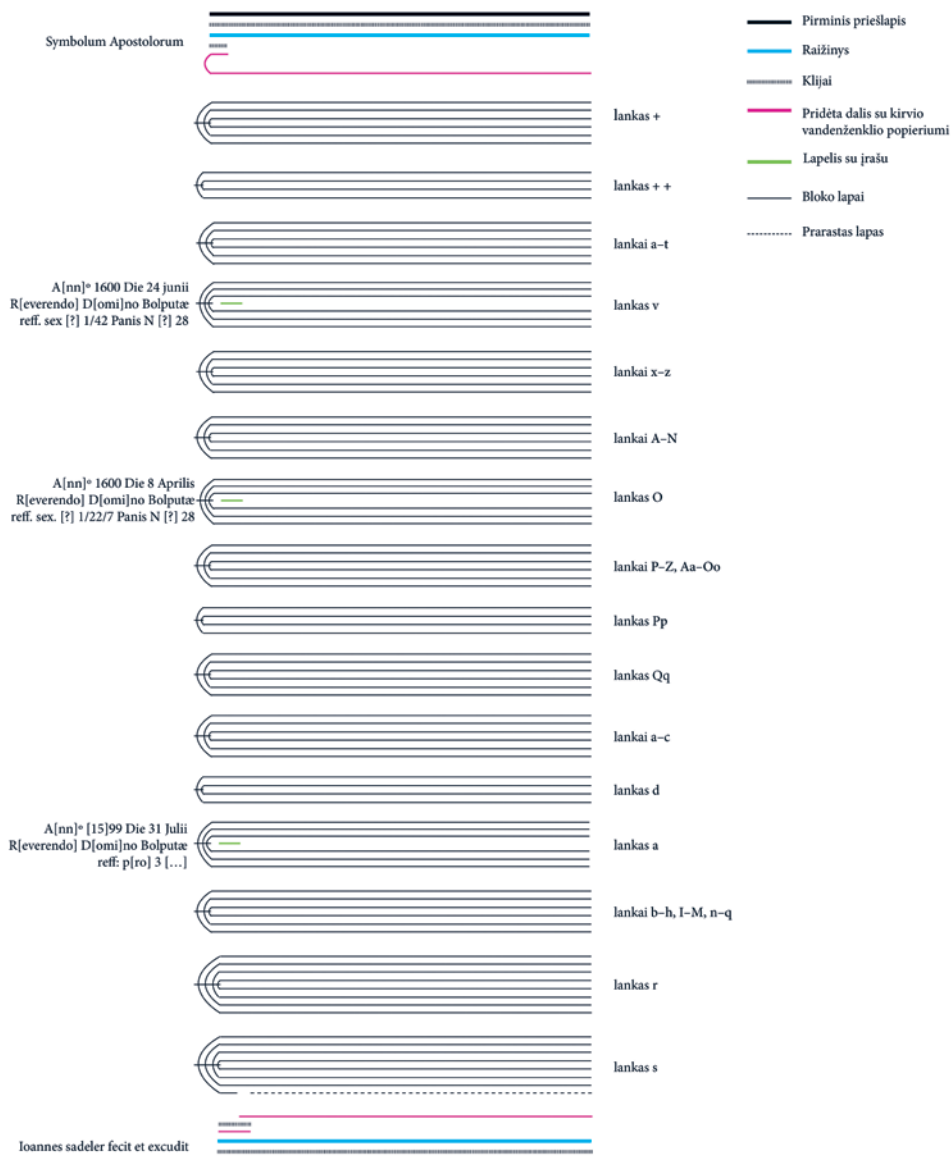
30 Ibid., 16.

31 Edmundas Laucevičius ir Birutė Rūta Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius* (Vilnius: Baltos lankos, 2001), 57, 61–62.

32 Julia Miller, *Books Will Speak Plain* (Ann Arbor, Mich.: Legacy Press, 2010), 115; „Paper, decorative“, in *Grove Art Online*, doi.org/10.1093/gao/9781884446054.article.T065204.

33 Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai*, 49.

34 F. W. H. Hollstein, K. G. Boon and D. de Hoop Scheffer, *Hollstein's Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts, ca. 1450–1700*, vol. XXII (Amsterdam: Van Gendt & Co, 1980), 271, 131; „Christus als overwinnaar van de dood en de zonde“, *Rijksmuseum*, žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d., www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-5833.

6. Priešlapių ir bloko struktūros rekonstrukcija, Ievos Rusteikaitės brėžinys. Bloke rastus įrašus transkribavo Aušra Rinkūnaitė, 2022

Reconstruction of the structure of the endleaves and the textblock. Drawing by Ieva Rusteikaitė. Inscriptions on the block transcribed by Aušra Rinkūnaitė, 2022

Ieva Rusteikaitė

Knygos kūnas ir kostiumas: mišlingas XVI a. antros pusės Stanislovo Sabino knygos įrišo atvejis

7. Vandenženklis viršutiniame priešlapyje, Ievos Rusteikaitės nuotrauka, 2021

Watermark on the front flyleaf.
Photo by Ieva Rusteikaitė, 2021

tapybos darbas Graco pilyje Austrijoje³⁵. Manoma, kad šis Ghisio darbas (centrinę sceną įrėminanti dalis) galėjo būti paremtas Johaneso Sadlerio dvylikos raižinių ciklu, skirtu Apaštalų simbolio temai (atvaizdą rėminanti dalis), atliktu XVI a. paskutiniame ketvirtyje³⁶. Be šio ciklo, daugiau šiai temai skirtų Sadlerių darbų rasti nepavyko, todėl galimybė pirmąjį raižinį priskirti kuriam nors iš šios šeimos graverių lieka nepatvirtinta. Sabino knygos atveju svarbu, kad, jei raižinys buvo atliktas pagal minėtą Ghisio kūrinį (o ne atvirkščiai), tai reikštų, jog jis galėjo būti sukurtas ir įklijuotas į knygą po 1588 metų.

Išžiūrėjus į Sabino knygos laisvąsias priešlapių dalis, akivaizdu, kad jos yra pridėtos atskirai, galbūt net vėliau nei buvo užklijuoti raižiniai – viršutinis laisvasis lapas užklijuotas ant raižinio dalies, o apatinysis juostele tvirtintas prie išpjauto galinio bloko lapo [6 il.]. Informacijos suteikia priekinio priešlapio lapo centre esantis vandenženklis, vaizduojantis Kirvio (lenk. *Topór*) herbą [7 il.]. Šio vandenženklis variantai buvo gana populiariūs ir naudoti įvairiuose Lenkijos popieriaus malūnuose, tačiau XVI a.

35 „Symbolum Apostolorum. Teodoro Ghisi“, *Alte Galerie Schloss Eggenberg*, žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d., www.museum-joanneum.at/alte-galerie/ausstellungen/ausstellungen/zwischen-tanz-und-tod/der-kampf-um-die-seelen/symbolum-apostolorum.

36 Stefano L'Occaso, „Teodoro Ghisi (1536 ca.–1601), Un Manierista Internazionale A Mantova“, *Bulletin de l'association des historiens de l'art italien*, no. 15/16 (2009–2010): 139–154. Patį ciklą žr. nr. 286–297, Adam von Bartsch and Isabelle de Ramaix, *The Illustrated Bartsch*. 70. Pt. 2 (New York: Abaris Books, 2001), 83–101.

pabaigoje sietini su Liublino popieriaus malūnu³⁷. Jei knygos įrišo atlikimo vieta gali kelti abejonių, atrodo, jog priešlapiai tikrai galėjo būti taisyti Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje.

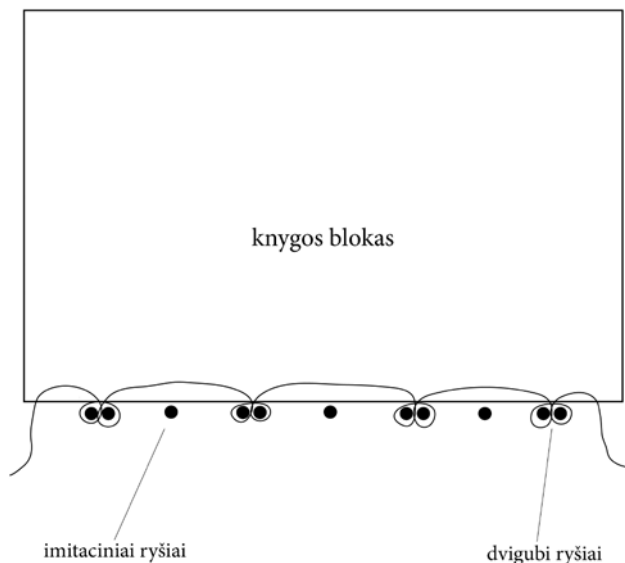
Nors priežastys, kodėl pirminiai knygos priešlapiai buvo taip transformuoti, lieka neaiškios, atkreiptinas dėmesys, kad senųjų knygų pirmieji lapai, taigi ir priešlapiai, labai dažnai būdavo žymimi knygos savininko ženklais. Keičiantis knygos savininkams, jų paliktų ženklų šalinimas juos užbraukiant, užtušuoja, pašalinant dalį ar net visą lapą buvo gana įprasta praktika. Nebūtų netikėta, jei Sabino knygos įrišo atveju naujas priešlapis buvo įklijuotas vietoj išimtojo, pasikeitus savininkui – pavyzdžiui, knygai perėjus iš Sabino į Dicipiaus rankas. Abiejų pakeistų priešlapio dalių popierius yra toks pats, tačiau skiriasi nuo pačiam spaudiniui ar užklijuotiems raiziniams naudoto popieriaus. Laisvojoje priešlapio dalyje atsispaudęs antraštinio lapo rašalo įrašas leidžia konstatuoti, kad ši priešlapio dalis buvo pakeista dar iki knygai patenkant į Vilniaus jėzuitų bibliotekos rinkinį 1617 metais.

III.2. Knygos blokas

Sabino knygos bloko lankai, sudaryti daugiausia iš trijų popierinių dvilapių, siūti kelių rūšių siūlais prie keturių ryšių, sudarytų iš dvigubų virvių [6 il.]. Trys viengubi virvių ryšiai atlieka tik imitacinę funkciją ir siuvant knygą nenaudoti kaip konstrukcinė dalis [8 il.]. Kiekvienas knygos bloko lankas siūtas ištisai, ryšių virves papildomai apvejančios siūlu (angl. *packed sewing*). Rankų darbo knygos įrišime bloko lankų siuvimas, panašiai kaip ir kaptalų pynimas, buvo viena ilgiausiai užtrunkančių operacijų. Ėmus formuoti dinamiškai spausdintų knygų rinkai, pirmiausia siekta supaprastinti ir pagreitinti būtent šią knygrišystės proceso dalį³⁸. Sabino knygos siuvimo būdas rodytų, viena vertus, jog šiai operacijai pasirinkta dar iš viduramžių

37 Józef Dąbrowski, *Paper Manufacture in Central and Eastern Europe Before the Introduction of Paper-making Machines* (Łódź, 2008), 48, žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d., www.paperhistory.org/dabro.pdf. Panašiausią vandenženklį pavyko surasti panaudotą 1585 m. dokumento popieriuje Varmės Lidzbarke (dab. Lenkija): Ref. DE4620-PO-122111, *Wasserzeichen-Informationssystem*, žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d., www.wasserzeichen-online.de/wzis/struktur.php?ref=DE4620-PO-122111. Laucevičiaus vandenženklį atlase panašiausi, bet netapatūs yra nr. 1668–1669; Edmundas Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, 1–2 d. (Vilnius: Mintis, 1967), 228.

38 Pickwood, „Onward and Downward“, 75–80.

8. Lankų siuvimo schema, Ievos Rusteikaitės brėžinys, 2022

Drawing of the sewing technique. Drawing by Ieva Rusteikaitė, 2022

kodeksų kilusi tvirta ir gan sudėtinga siuvimo technika. Kita vertus, amatininkas atsisakė naudoti visus septynis ryšius kaip konstrukcinį elementą ir taip sutaupė laiko bei medžiagų. Papildomi trys imitaciniai ryšiai pridėti vėliau, formuojant knygos bloko nugarėlę, o jų funkcija – dekoratyvinė. Vieni ankstyviausių imitacinių ryšių yra identifikuoti pačioje spaudos pradžioje XV a. vidurio vokiškos kilmės knygos įriše, o nuo XVI a. buvo gana paplitę įvairiose šalyse³⁹.

Nagrinėjant knygos struktūrą, trijose skirtingose bloko vietose rasti įrašai ant siauro popieriaus juostelių, įterptų į lanko vidurį. Kiekvienas lapelis įdėtas į tris skirtingomis signatūromis žymėtas lankų grupes [6, 9 il.]. Nors įrašų prasmę suvokti sudėtinga, matyti, kad rašyta ta pačia ranka ir panašiu metu (apie 1599–1600). Taip pat galima atpažinti asmens įvardijimą: „Dno. Bolputæ“. Deja, nustatyti, kas galėjo būti šis asmuo, nepavyko. Dar sunkiau pasakyti, ką galėtų reikšti skaičiai antroje įrašų dalyje. Viena iš lotyniško *panis* reikšmių – „uždarbis“ – leistų įtarti, kad kalba galėtų eiti apie atlygį⁴⁰. Popieriaus juostelės primena popieriaus atraižas, liekančias apipjovus knygos bloko kraštus. Neatmestina, jog šie užrašai galėtų būti

39 „False bands“, in *Language of Bindings* (toliau – LoB), www.ligatus.org.uk/lob/concept/1326.

40 „Pānis“, Kuzavinis, 1 reikšmė, in *Thesaurus Latino-Lituanicus*, www.thesaurus.flf.vu.lt/. Už pagalbą transkribuojant įrašus ir bandant juos perskaityti straipsnio autorė nuoširdžiai dėkoja VUB bibliotekos Retų spaudinių skyriaus specialistei Aušrai Rinkūnaitei.

9. Įrašai, rasti knygos bloke, Ievos Rusteikaitės nuotrauka, 2021

Inscriptions found on the bookblock. Photo by Ieva Rusteikaitė, 2021

susiję su tam tikrais knygų pirklio arba knygrišio veiksmais, atliktais su įrišu apie 1599–1600 metus. Turint omenyje įrašų datą, svarstytina, ar jie galėtų liudyti knygoje atliktus pakeitimus (pvz., pakeistus priešlapius) po to, kai apie 1597 m. knygą įsigijo Dicipus.

Susiuvus Sabinui priklausiusios knygos bloką, jo nugarėlė buvo išlenkta, suformuota (užknabinta), plotuose tarp tikrų ir imitacinių ryšių sutvirtinta skersinėmis juostelėmis iš juodu ir raudonu rašalu rašyto pergamentinio rankraščio atraižų, o bloko kraštai apipjauti specialiu peiliu (angl. *plough*), knygrišių inventoriuose aptinkamu nuo XVI amžiaus⁴¹. Išskirtinis ir akį traukiantis yra auksintų bloko kraštų dekoras [10 il.] – laikui labai imli operacija, kurios metu knygos bloko kraštus reikėjo nulyginti ir padengti gruntu, ant kurio būdavo prigludunami aukso lapeliai, o tada kraštai nupoliruojami⁴². Aptariamo įrišo atveju apatiniaame bloko krašte matyti rausvo (tikėtina *bolus armenus*, armėniško molio) grunto žymės. Paausiuoti kraštai puošti įkaitintais rankiniais spaudais. Galiausiai tam tikros bloko kraštų raštų vietos nuspalvintos įvairių spalvų (mėlynos, raudonos, juodos, geltonos, žalios) dažais, paletę derinant prie viršelio odos puošybos. Ši dermė leistų teigti, kad kraštų ir viršelio dekoras buvo atlikti daugmaž tuo pačiu metu ir gal net tose pačiose dirbtuvėse.

41 Ján Alexander Szirmai, *The Archaeology of Medieval Bookbinding* (Aldershot: Ashgate, 1999), 197–198.

42 Mirjam M. Foot, „Some Recipes for Gilding“, *Journal of Paper Conservation* 20, no. 1–4 (2019): 56–60.

A

B

10. Priekinis bloko kraštas (A) ir nugarėlė (B),
VUB, Raimondo Malaiškos nuotraukos, 2022

Fore-edge (A) and the spine (B). VUB, photos
by Raimondas Malaiška, 2022

11. Viršutinis kaptalas, VUB, Raimondo Malaiš-
kos nuotrauka, 2022

Headband. VUB, photo by Raimondas Malaiš-
ka, 2022

Knygos kaptalas yra nupintas keturių spalvų (žalios, baltos, raudonos ir mėlynos) siūlais, visų po keturias gijas, juos derinant prie viršelyje ir bloko kraštuose panaudotų spalvų [11 il.]. Jo šerdžiai panaudota vidutinio storio virvė, o pagrindui – sulenkta pergamentinė juostelė, kurios galai priklijuoti išorinėje kietviršių dalyje. Knygoje nerasta jokių kaptalo siūlų įpynimo į bloką žymių, o tai iš karto leistų pagrįstai atsisakyti minties apie prancūzišką, itališką ar nyderlandišką kaptalų formavimo tradiciją⁴³. Sabino knygos įrišui artimas kaptalų tipas priskirtinas vokiškų kraštų knygrišystės tradicijai, taigi ir jos stipriai paveiktiems Šiaurės, Vidurio ir Rytų Europos regionams⁴⁴, įskaitant ir Abiejų Tautų Respubliką.

III.3. Kietviršiai, jungtis su bloku ir dengianti medžiaga

XVI a. spaudiniuose iki tol daug kur vyravę iš didelio formato rankraštinų kodeksų kilę mediniai ir daug sveriantys kietviršių pagrindai Europoje ilgainiui pakeisti kartoniniais. XVI a., kai kur ir vėliau, buvo paplitę abu pagrindų tipai, tačiau pastarieji buvo pagaminami lengviau, greičiau ir pigiau nei mediniai. Be to, skirtingai nuo medinio, kartoninis pagrindas leido sukurti išraiškingesnę reljefą, viršelį puošiant įspaudais. Palyginus XVI a. pirmoje pusėje komplektuotos karališkos Žygimanto Augusto bibliotekos knygų įrišų su mediniais pagrindais ir žalvariniais segtuvais⁴⁵ bei Sabino knygos įrišo kartoniniais pagrindais ir žalio audinio raišteliais struktūras, matyti, kad pastarasis atliepia gerokai pasikeitusią ir modernesnę XVI a. antrai pusei būdingą knygos konstrukciją. Tai leidžia numanyti, kad LDK kilmingo sluoksnio atstovų bibliotekų knygų įrišų stilius daugiau ar mažiau atliepė bendrąsias to meto Vakarų Europos knygrišystės tendencijas.

Sabino knygos kietviršių kartonas yra suklijuotas iš atskirų lakštų. Pažeistose vietose matyti, kad tam panaudotos spaudinių gotiškuoju šriftu atraižos. Tokį kartoną įprastai gamindavosi patys knygrišiai iš turimų popieriaus pergamento ar kitokių atraižų⁴⁶. Kadangi popierius buvo brangi

43 Dirk de Bray, *Kort onderweij van het boeckenbinden = A short instruction in the binding of books* (Uithoorn: Atelier Ganzenweide, 2012), 78–80.

44 „Stuck-on endbands“, in LoB, www.ligatus.org.uk/lob/concept/2540; Szirmai, *The Archaeology of Medieval Bookbinding*, 215; Miller, *Books Will Speak Plain*, 104–105.

45 „Biblioteka Zygmunta Augusta, czyli kolekcja bibliofila na monarszym tronie“, *Polona*, <https://polona.pl/item/corpus-iuris-canonici-p-1-5,MTI1NzEwNzc4/0/#item>.

46 „Adhesive-laminated board“, in LoB, www.ligatus.org.uk/lob/concept/1192.

medžiaga, tai buvo patogi ir ekonomiška išeitis iki apytikriai XVII a. vidurio, kai vis dažniau imtas naudoti popieriaus malūnuose gamintas kartonas.

Naudojant kartoninius kietviršių pagrindus, keitėsi ir jų tvirtinimo prie bloko pobūdis. Tiek mediniai, tiek kartoniniai pagrindai dažnai tvirtinti per juos pervėrus ryšių virves ar juosteles. Skirtinga buvo tai, kad medinių kietviršių ertmėms suformuoti reikėdavo daugiau darbo, įrankių ir įgūdžių. Tuo tarpu minkštą kartoną užtekdavo pradurti yla arba įpjauti peiliu ir tokiu būdu perverti ryšių virves. XVI a. keičiantis pagrindų medžiagai, ėmė keistis ir knygos užsegimo būdas: metalinius segtuvus vis dažniau keitė audinio raišteliai⁴⁷. Prabangesniuose įrišuose, kaip ir Sabino knygos atveju, panaudotos žalio šilko juostelės dabar gana prastai išlikusios.

Jei nematoma knygos konstrukcijos daliai pagaminti taupiai panaudotos įvairios knygrišio turėtos atraižos, matomam viršeliui aptraukti pasitelkta gana prabangi medžiaga – ruda, beveik raudona, ožkena. Aptraukiant knygą, oda klijuota tiesiai prie bloko nugarėlės taip suformuojant iškiluosius imitacinius ir „tikruosius“ (t. y. knygos konstrukcijoje panaudotus) ryšius. Laucevičius Sabino knygos odą vadina raudona veršio oda, tačiau išraiškinga odos faktūra liudija ją esant ožkena arba avena. Tikslų odos išdirbimo būdą nustatyti nelengva, tačiau akivaizdu, kad tai yra augalinio rauginimo pagrindu išdirbta oda, veikiausiai marokenas – itin vertinta aukštos kokybės žagreniu išdirbta ožkena, XVI a. Europoje naudota prabangesniems knygų įrišams⁴⁸.

Anot Irenos Turnau, XVI a. visoje Europoje plintant spalvotos odos avalynės madai, į Abiejų Tautų Respubliką daugiausia buvo importuotas marokenas (lenk. *safian*, plg. liet. safjanas, tymas). Geografinė šalies padėtis lėmė, jog Respubliką lengviau pasiekdavo ir Rytų kraštų produkcija⁴⁹. Marokenas laikytas geresne nei vietos augalinio rauginimo (vad. „raudonoji“) oda, o technologijai reikėjo specifinių žinių ir įgūdžių, kurių vietos odos gamintojai iš pradžių neturėjo⁵⁰. Įdomu, kad, be turkiško marokeno, Turnau taip pat pabrėžia „lietuviško marokeno“ svarbą. Pasak autorės, dauguma

47 Miller, *Books Will Speak Plain*, 110.

48 „Morocco“, in Matt Roberts, Don Etherington, and Margaret R. Brown, *Bookbinding and the Conservation of Books: A Dictionary of Descriptive Terminology* (1982), <https://cool.culturalheritage.org/don/dt/dt2275.html>.

49 Irena Turnau, *Polskie skórnictwo* (Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1983), 56.

50 Ibid., 56–58.

šios srities odadirbių priklausė batsiuvių cechams⁵¹. Galbūt dėl to vienas ankstyvesnių marokeno arba į jį panašios odos gamintojų (lenk. *safiannicy*) cecho Vilniuje paminėjimas datuotinas tik XVII a. antra puse⁵².

Sunku atsakyti, ar LDK ši oda iš tiesų buvo gausiau gaminta. Be to, neaišku, ar tokia vietinė oda naudota knygrišystėje. Iš matytų Lietuvos bibliotekose saugomų XVI a. – XVII a. pirmos pusės knygų įrišų atrodo, kad vyraujantis čia naudotos odos tipas yra augalinio rauginimo jautena ir alūninė kiaulena, tuo tarpu avena, ypač ožkena, aptinkamos gerokai rečiau⁵³. Pagal paplitusį auginamų gyvulių tipą jautena yra būdinga Šiaurės ir Vidurio Europos kraštų medžiaga, o ožkena itin gausiai naudota Viduržemio jūros regione⁵⁴. Taigi numanomos viršelio odos kilmės požiūriu Sabino knyga Lietuvos bibliotekų rinkinių kontekste atrodo artimesnė veikiau išimčiai nei taisyklei.

IV. Knygos kostiumas: puošybos technikos

IV.1. Įspaudai

Sabino knygų įrišą puošia apytikriai nuo XVI a. vidurio Vakarų Europoje itin plačiai pasklidusi vadinamoji centrinės dalies ir kampinių įspaudų kompozicija. Jos kilmė neabejotinai rytietiška, menanti persiškų kilimų raštus, o ankstyviausi europietiški jos pavyzdžiai knygų viršeliuose buvo sukurti XV a. antroje pusėje Padujėje⁵⁵. Viršelyje ši kompozicija įprastai buvo sukuriamą iš trijų ar penkių dažniausiai tarpusavyje suderintų plokštelių įspaudų, spaudžiamų presu, o ne rankomis. Europos knygrišystėje dar iki auksavimo praktikos susiformavimo XV a. antroje pusėje buvo praktikuojama puošyba metalinių plokštelių įspaudais ir ruletėmis. Ši technika leido knygrišiams sutaupyti laiko ir energijos: vienu plokštelės įspaudu buvo galima dekoruoti nemažą viršelio plotą, o kartais net ir visą mažesnės knygos viršelį⁵⁶.

51 Ibid., 56.

52 Henryk Łowmiański, Maria Łowmiańska i Stanisław Kościolkowski, *Akty cechów wileńskich, 1495–1759* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2006), 333–338.

53 Nors tam patvirtinti reikėtų išsamesnių tyrimų, šį išpūdį sustiprina ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje atliktas tyrimas: Aušra Čiuladienė, „Odos cheminė analizė“, *mab.lt*, 2015, žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d., <http://elibrary.mab.lt/bitstream/handle/1/13531/Ciuladiene.pdf>.

54 Žr. 48 išnašą.

55 Anthony Hobson, *Humanists and Bookbinders: The Origins and Diffusion of the Humanistic Bookbinding 1459–1559* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 33–59.

56 Szirmai, *Archaeology of Medieval Bookbinding*, 243–245.

Sabino knygos kietviršius puošia skirtingi dviejų tipų centrinės dalies ir dviejų dydžių kampinių formų įspaudai. Vienas iš jų galiniame kietviršyje yra išpaustas netaisyklingai. Įspaudų piešinyje gausu arabeskų ar maureskų motyvų, kurie, panašiai kaip ir kiti manierizmo epochos raštai, neretai įgydavo apkaustinio ornamento, rolverko, bruožų. Tokia ornamentinė kalba XVI a. visoje Europoje sparčiai plito tiek per importuojamus dirbinius, tiek ir per pavyzdžių knygas, kuriose galima rasti labai panašių motyvų, skirtų architektūrai, medžio, auksakalystės, tekstilės ar kitokiems dirbiniams puošti⁵⁷.

Nepaprasta šio tipo įspaudų ir ornamento variacijų gausa Europos bibliotekų rinkiniuose rodo itin sėkmingą šio stiliaus įspaudų pritaikymą knygų dekore⁵⁸. Deja, beveik visi šie įspaudai yra absoliučiai anonimiški, todėl yra labai sunku atsekti įrankius naudojusias dirbtuves. Maža to, knygų puošybos įrankiai būdavo sukuriami ne tik pagal užsakymą – jais taip pat būdavo prekiaujama įvairiose prekybos vietose, mugėse⁵⁹. Tad tiek šių, tiek kitų populiarių įspaudų paplitimą ir autorystę nustatyti yra nepaprastai sunku, o patys įrankiai dėl vertingos perdirbamos medžiagos, iš kurios jie buvo padaryti, paprasčiausiai neišliko⁶⁰.

Tam tikrą sistemiškumą šių įspaudų gausoje tyrinėtojai yra išvelgę plokštelėse naudoto ornamento raidoje: abstraktūs ankstyvesnio laikotarpio arabeskų ir maureskų motyvai laikui bėgant darėsi komplikuoatesni, dažniau buvo įterpiama figūrinių elementų ir grotesko, o XVII a. centrinėje viršelio dalyje ėmė dominuoti barokinio stiliaus herbinės kompozicijos⁶¹. Šiuo požiūriu Sabino knygos ornamentai artimesni ankstyvesniam tipui, kuriam būdingas stambesnis ornamento raštas, paprastesnės riesčių bei pynių juostos, o figūrinių elementų nėra.

57 Janet S. Byrne, *Renaissance Ornament Prints and Drawings* (New York: Metropolitan Museum of Art, 1981), 32–33, www.metmuseum.org/art/metpublications/Renaissance_Ornament_Prints_and_Drawings.

58 David Pearson, „English Center-Piece Bookbindings“, in *Eloquent Witnesses: Bookbindings and Their History*, edited by Mirjam M. Foot (London: New Castle (Del.): Bibliographical Society: British Library; Oak Knoll Press, 2004), 107–126.

59 Mirjam M. Foot, „Bookbinding Research: Pitfalls, Possibilities and Needs“, in Foot (ed.), *Eloquent Witnesses*, 14–19.

60 Pearson, „English Center-Piece Bookbindings“, 121.

61 Arkadiusz Wagner, „Elementy manierystyczne w zdobnictwie intrologatorskim w Polsce (od XVI do początku XVII wieku)“, *Rocznik Biblioteki Narodowej* 47(2016): 51–75.

Arkadiuszas Wagneris centrinės ir kampinių dalių kompozicijos paplitimą knygų puošyboje Lenkijos Karalystėje datuoja XVI a. 8 deš. Krokuvos, Poznanės, Gdansko, Lvivo dirbtuvių dirbiniuose⁶². Anot tyrinėtojo, iš pradžių buvo naudotos įvežtinės plokštelės, o vėliau – gamintos vietoje. Vienoms dirbtuvėms įtaką darė itališkų ir prancūziškų dirbinių pavyzdžiai, o kitoms, pavyzdžiui, Gdansko, – Nyderlandų tradicija⁶³. Apskritai tiek Lietuvos, tiek Lenkijos bibliotekose šitaip puoštų knygų, įskaitant ir to meto valdovų – Stepono Batoro⁶⁴ ir Vazų⁶⁵ – bibliotekas, yra gausu⁶⁶, o nustatyti jų aiškesnę kilmę yra sudėtinga.

Laucevičius yra atkreipęs dėmesį, kad XVI a. antroje pusėje Vilniaus knygų pirkliai knygas įsigydavo Poznanėje⁶⁷. Šio autoriaus surinktoje medžiagoje apie Vilniaus knygrišius XVI a. antroje pusėje dažniau nei vėlesniuose liudijimuose, be Krokuvos, minimi ir vilniečių ryšiai su Poznanės amatininkais bei pirkliais. Wagneris mini ir kai kuriuos į Vilnių patekusius Poznanės knygrišių įrankius⁶⁸. Šios nuorodos skatina klausti, ar Sabino knyga galėjo būti įrišta Poznanės – knygų prekyba ir amatais garsėjusio centro, pernelyg nenutolusio nuo Vilniaus – amatininkų.

Centrinės ir kampinių dalių kompozicija puoštose knygose abu kietviršiai dažniausiai būdavo dekoruojami vienodai, todėl Sabino knygoje išpaustos dvi skirtingos centrinės plokštelės atrodo šiek tiek neįprastai [1, 2 il.]. Centrinės ir kampinių dalių deriniai yra įkomponuoti į du vienas į kitą telpančius rėmelius. Pirmasis sudarytas iš dviejų tipų, pynutės bei vainiko lapų, rašto ornamentinių rulečių išpaudų, o antrasis – iš trijų linijų ir susivijusių akanto lapų rulečių išpaudų. Ruletės, panašiai kaip ir plokštelės,

62 Ibid., 59–60.

63 Ibid., 70.

64 Arkadiusz Wagner, *Superekslibris Polski: studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do połowy XVII wieku* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016), il. 83, 247.

65 Arvydas Maciulevičius, „Vazų dinastijos knygų paveldas Vilniaus universiteto bibliotekoje“, *Knygotyra* 58 (2012): 39, doi.org/10.15388/kn.v58i0.1471.

66 Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai*, il. 99–197; *Baza opraw zabytkowych XV–XVIII w.*, Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, <https://ptpn.loccloud.pl/collections/show/3>.

67 Laucevičius, *XV–XVIII a. knygų įrišimai*, 12.

68 Arkadiusz Wagner, „Introligatorstwo poznańskie XVI wieku jako historyczno artystyczna terra incognita“, in *Sztuka w Wielkopolsce*, red. M. Błaszczyszki, B. Górecka, M. Górecki, A. Paradowska (Poznań: Nauka i Innowacje, 2013), 68–87.

12. Superekslibrisas ant viršutinio kietviršio, fragmentas, VUB, Raimondo Malaiškos nuotrauka, 2022

Supralibros on the front cover. Detail. VUB, photo by Raimondas Malaiška, 2022

knygrišystėje ypač prigijo pirmųjų spaudinių laikotarpiu XV a. antroje pusėje kaip vienas iš svarbių išradimų, skirtų pagreitinti iki tol egzistavusį, laikui imlų puošybos būdą pavieniais rankiniais įspaudais⁶⁹.

Be pavienių smulkių žvaigždės formos įspaudų kampuose ir augalinio ornamento įspaudų nugarėlėje, atskirai aptartina tekstinė viršelio dalis. Tekstas XVI a. knygų viršeliuose spaustas pavieniais rankiniais raižių spaudais. Meistrams itin retai pavykdavo preciziškai išlaikyti taisyklingą tokių spaudų poziciją, ir tai nesunkiai matoma iš tam tikros vibruojančios „netvarkos“ ir smulkių teksto nelygumų. Šiais bruožais pasižymi ir Sabino titulus bei devizą nurodantys įspaudai knygos viršelyje. Gana akivaizdžiai matyti, kad tekstas įspaudas prieš tai atlikus visą kitą viršelio dekorą: jis išdėstytas jį bandant sutalpinti rėmelio viduje ir aplink centrinės dalies įspaudus [12 il.]. Lyginant su kitais panašaus laikotarpio įrišais, yra neįprasta,

69 Szirmai, *The Archaeology of Medieval Bookbinding*, 243–245.

jog tekstui Sabino knygos viršeliuose išpausti panaudoti kelių dydžių šriftai. Galbūt toks sprendimas galėjo būti susijęs ne tiek su estetiniu poreikiu, kiek, pavyzdžiui, su šriftų trūkumu amatininko dirbtuvėse? Be to, XVI–XVII a. Europos knygrištytėje būtų nelengva surasti pavyzdžių, kuriuose knygos pavadinimas ar savininko vardas būtų pabraukti. Superekslibriso kompozicija taip pat prieštarauja iki pat XIX a. vyravusiai tendencijai knygos pavadinimą ar autoriaus vardą išdėstyti centruotai ir simetriškai, panašiai kaip senųjų spaudinių antraštinio lapo kompozicijoje.

Toks netolygus, netaisyklingas ir istoriniam laikotarpiui, atrodytų, visiškai nebūdingas teksto išdėstymas knygos viršelyje sudaro pagrindą abejoti, ar tekstas buvo išspaus tas paties amatininko ir ar tai buvo padaryta tuo pat metu, kai knyga buvo įrišta. Įrišo puošyboje išlaikyta simetrija, ypač taisyklingai išpuošti bloko kraštai ryškiai kontrastuoja su tokiu netaisyklingu teksto išpaudu. Tuo remiantis, būtų galima klausti, ar Sabinas galėjo knygą įsigyti jau įrištą (nebūtinai Vilniuje ir nebūtinai Respublikoje), o savo superekslibrisu ją pažymėti kitur. Kad ir kaip tai būtų padaryta, tenka konstatuoti, kad tekstą išspaudęs asmuo šioje srityje nebuvo itin patyręs.

IV.2. Odos spalvinimo technika

Jei Sabino knygos puošyboje taikyta centrinės dalies ir kampinių išpaudų kompozicija žymi būdingą ir visoje XVI a. antros pusės Europoje itin populiarią tendenciją, tai išpaudų spalvinimas kelių spalvų dažais nurodo į kiek kitokį, išskirtinėms dvarų bibliotekoms taikytą, knygų dekorą. XVI a. antroje pusėje Prancūzijos, Italijos, Ispanijos ir Šv. Romos imperijos diduomenei dirbusių amatininkų (įskaitant ir Christophe'ą Plantiną, Jakobo Krausės ratą ir kt.) atlikti įrišai rodytų, kad tokie knygų rinkiniai kaip XV a. pab. – XVI a. I p. prancūzų bibliofilo Jeano Groliero renesansinė biblioteka padarė didžiulę įtaką kitų XVI a. Europos aristokratų bibliotekų madoms. Tokius dirbinius siejant su aukštuoju stiliumi, turėjo egzistuoti juos galėjusių atlikti meistrų poreikis. Pavyzdžiui, yra žinoma ir apie Gdanską bibliotekoje saugomą prancūziškos kilmės spalvintą įrišą, priklausiusį Gdanską miesto patricijui Danieliui Czirenbergui⁷⁰.

70 Arkadiusz Wagner, „Work of the Parisian Wotton's Binder «C» from 1564 in the Collection of the Gdańsk Library of Polish Academy of Sciences“, *Toruńskie Studia Bibliologiczne* 1 (16) (2016): 101–119, doi.org/10.12775/TSB.2016.006.

Vėlyvuoju laikotarpiu Grolierui priklausiusios knygos, greta auksavimo, būdavo dekoruojamos odos mozaika ar spalvinamos. Būdinga, kad tokių vėlyvuoju Grolierio bibliotekos knygų stiliumi sekusių knygų bloko kraštai, visai kaip Sabino knygos atveju, taip pat yra gausiai auksuoti ir dekoruoti. Manieristinę raštų kompoziciją tiek viršelyje, tiek bloko kraštuose ypač ryškino optiniai efektai, sukurti asimetriškai išdėsčius skirtingai spalvintas piešinio dalis⁷¹. Tokia gausiai dekoruota knyga, kad ir iš kurios pusės į ją žiūrėtų žiūrovas, stulbino savo puošnumu [10 il]. XVI a. ikonografijoje yra nemažai pavyzdžių, rodančių, kad šiuo laikotarpiu knygos lentynose buvo laikomos ne nugarėlė, bet priekiniu kraštu į išorę⁷². Tad visai logiška, kad tokiuose įrišuose priekinis kraštas dekoruotas žymiai įspūdingiau nei nugarėlė.

Taigi, viena vertus, Sabinui priklausiusios knygos įrišui, puoštam pagal būdingą XVI a. iškilų didikų bibliotekų stiliaus madą, siekta suteikti prabangos atspalvį. Kita vertus, technologiniu požiūriu šį įrišą sunku priskirti prie XVI a. antros pusės aukščiausio lygio dirbinių, tokių kaip Grolierui dirbusių knygrišių Plantino ar Krausės darbai. „Greitieji“ rulečių ir plokštelių įspaudai Sabino knygoje, netikslus įrankių panaudojimas, netaisyklingas teksto įspaudas rodytų, jog šis įrišas buvo atliktas ne taip ambicingai. Nepaisant to, šis įrišas išlieka ypatingas ir įdomus atvejis Lietuvos bibliotekų kontekste.

Išvados

Nagrinėjant knygrišystės istoriją, tenka pripažinti, kad absoliuti dauguma knygrišių dirbinių yra visiškai anonimiški, o konkretų įrišo autorių nustatyti dažnai yra ne tik nelengva, bet dažniausiai tiesiog neįmanoma. Daug dažniau belieka apsiriboti gerokai abstraktesnėmis, bet patikimesnėmis nuorodomis į tam tikro geografinio arealo amato tradicijas. Atsitraukus nuo iki šiol keltų ne visai pagrįstų hipotezių apie Sabinui priklausiusios knygos įrišo autorystę ir tyrimą pradėjus nuo paties objekto, pavyko praplėsti iki tol apie dirbinį turėtas žinias. Nagrinėjamo dirbinio konstrukcija ir technologiniai atlikimo aspektai, įskaitant puošybą, atsiskleidė kaip

71 Yves Devaux, *Dix Siècles de Reliure* (Paris: Éditions Pygmalion, 1977), 59–64.

72 Pvz., Johann Amos Comenius, *Orbis Sensualium Pictus* [...] (Noribergae: Typis & Sumptibus Michaelis Endteri, 1660), https://imagines.manuscriptorium.com/loris/MZK___-MZKB__KS0071833PRI2SPJAO1-xx/id215/full/full/0/default.jpg.

informatyvūs pirminiai šaltiniai. *De visu* surinkti duomenys leido nagrinėjimą knygos įrišą pamatyti kiek kitokioje šviesoje ir jį glaudžiau susieti su XVI a. Vakarų Europos knygrišystės raidos procesais.

Tiek pati knygos įrišo konstrukcija, tiek jai panaudotos medžiagos liudija apie XVI a. knygos struktūros pokyčius, susijusius su įrišimo optimizacija intensyvėjančios spaudos akivaizdoje, vienur Europoje pasireiškusių jau pirmoje, kitur – tik antroje XVI a. pusėje. Šiuos pokyčius Sabino knygoje iškalbingai atspindi panaudoti kartoniniai kietviršiai, kietviršių ir bloko jungties būdas, segtuvų keitimas raišteliais. Kita vertus, gausiai auksuotas knygos viršelis ir bloko kraštai – būdingas Naujųjų laikų Europos bibliofilų aristokratų skonio atspindys. Auksintu ir spalvintu Sabino knygos įrišo dekoru, populiaria rytietiško stiliaus kompozicija ir raštais taikytasi į aukštuomenės bibliotekų madą, ypač išvystytą Prancūzijoje, kuri, be abejonės, turėjo kelti įspūdį Vilniaus vaitui bei monetų kalyklos valdytojui Sabinui, o vėliau ir Vilniaus kapitulos dekanui Dicijui.

Sabino knygos įrišo konstrukcijoje matyti bent keli istorinių sluoksnių ženklai. Pirma, atsižvelgus į laikotarpio tendencijas, kiek mėgėjiškai įspaus tas Sabino superekslibrisas kelia mintį apie įspaudą, atliktą vėliau arba kito asmens nei pats knygos įrišas. Antra, labai tikėtina, kad pakeisti knygos priešlapiai yra susiję su jos savininkų kaita. Ko gero, tam tikrus papildomus veiksmus, atliktus su knyga, liudytų ir knygos bloke rasti trys 1599–1600 m. įrašai. Be to, juose rastas įvardytas nenustatytas, bet su knyga kažkokiu būdu susijęs asmuo – „ponas Bolputa“.

Pastebėti knygos įrišo konstrukciniai bruožai ir panaudotų medžiagų pobūdis gana įtakingamai leistų teigti, jog knyga galėjo būti įrišta šiauriau Alpių, vokiškos tradicijos areale. Manytina, kad Sabinui, kaip ir kitiems aukštuomenės atstovams, tekdavo keliauti ir palaikyti ryšius, jei ne su užsienio šalimis, tai su įvairiais Abiejų Tautų Respublikos miestais. Galbūt ši knyga galėjo būti įrišta kuriame nors iš svarbesnių Lenkijos karalystės knygrišystės centrų – Krokuvoje, Poznanėje ar Gdanske? Dabartiniai Lenkijos tyrinėtojų darbai, nors ir gerokai gausesni nei Lietuvoje, tik iš dalies gelbsti siekiant atsakyti į tokius klausimus. Be lyginamųjų tyrimų, išsamesnių duomenų apie tai neturime.

Tai – tik vienas iš nedaugelio bandymų visapusiškiau aptarti nors ir labai spalvingo bei daugiasluoksnio, bet pavienio Lietuvos bibliotekose saugomo įrišo atvejį. Norint geriau suprasti, kokia knygrišystės tradicija vyrauja Lietuvos bibliotekų rinkiniuose, reikėtų imtis sisteminių išties dokumentinio paveldo rinkinių tyrimų. Svarbu, kad, siekiant suprasti absoliučiai didžiąją dalimi anoniminius dirbinius, reikalingi ne tik puošyboje naudotų įspaudų, bet ir visapusiški medžiagų ir konstrukcijų aprašymai. Dėl ypač didelės rinkinių apimties tai yra daug iššūkių keliantis darbas, tačiau tik tokia kiekybinių ir kokybinių duomenų suma, papildyta rašytinių šaltinių tyrimais, leistų geriau pažinti jei ne pačius knygrišius, tai geriau nei autorių vardai išlikusius dirbinius, sukurtus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojams.

Gauta — 2022 05 02

Šaltiniai

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. LNDM G 2582. www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/20000003098438?s_id=b8XhiWJz1r7BtIGX&s_ind=1&valuable_type=EKSPONATAS.

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. A1/600. www.epaveldas.lt/preview?id=C1R0000047394.

Moravská zemská knihovna v Brně. Ks-0071.833.přív. www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=MZK___-MZKB___KS0071833PRI-2SPJAO1-xx#search.

Rijksmuseum. RP-P-OB-5833. www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-5833.

Vilniaus universiteto biblioteka. Lr 1620, Lr 1620a. Senosios lietuvių raštinijos fondas.

Vilniaus universiteto biblioteka. VUB BAV 41.1.10. Bibliotheca Academiae Vilnensis (BAV) fondas.

Literatūra

Adomonis, Tadas ir Klemensas Čerbulėnas. *Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija: nuo seniausių laikų iki 1775 metų*. Mokslo, 1987.

Ališauskas, Vytautas ir kt. *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* Vilnius: Aidai, 2009.

Bartsch, Adam von and Isabelle de Ramaix. *The Illustrated Bartsch*. 70. Pt. 2. New York: Abaris Books, 2001.

Bray, Dirk de. *Kort onderweij van het boeckenbinden = A short instruction in the binding of books*. Uithoorn: Atelier Ganzenweide, 2012.

Byrne, Janet S. *Renaissance Ornament Prints and Drawings*. New York: Metropolitan Museum of Art, 1981. www.metmuseum.org/art/metpublications/Renaissance_Ornament_Prints_and_Drawings.

Cavarzere, Marco. „Perna, Pietro“. In *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 82, 180–186.

Roma: Istituto de la Enciclopedia Italiana, 2015. www.treccani.it/enciclopedia/pietro-perna_%28Dizionario-Biografico%29/.

Čiuladienė, Aušra. „Odos cheminė analizė“. *mab.lt*, 2015. <http://elibrary.mab.lt/bitstream/handle/1/13531/Ciuladiene.pdf>.

Dąbrowski, Józef. *Paper Manufacture in Central and Eastern Europe Before the Introduction of Paper-making Machines*. Łódź, 2008. Žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d. www.paperhistory.org/dabro.pdf.

Devaux, Yves. *Dix Siècles de Reliure*. Paris: Éditions Pygmalion, 1977.

Early Printed Books as Material Objects. Edited by Bettina Wagner and Marcia Collins. Vol. 149, IFLA Publications Series. Berlin/Munich: De Gruyter Saur, 2010. www.degruyter.com/view/title/121314.

Foot, Mirjam M. „Bookbinding Research: Pitfalls, Possibilities and Needs“. In *Eloquent Witnesses: Bookbindings and Their History*. Edited by Mirjam M. Foot, 13–29. London; New Castle (Del.): Bibliographical Society; British Library; Oak Knoll Press, 2004.

———. „Some Recipes for Gilding“. *Journal of Paper Conservation* 20, no. 1–4 (2019): 56–60.

Gialdini, Anna. „Bookbinders in the Early Modern Venetian Book Trade“. *The Historical Journal* (2021): 1–21. doi.org/10.1017/S0018246X21000728.

Gumbis, Jaunius ir Elvyda Lazauskaitė. *Advokato Jauniaus Gumbio kolekcija: knygos išlikusi praeitis*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2018. <https://lithuanianart.com/>.

Gumowski, Marian. *Mennica wileńska w XVI i XVII wieku*. Warszawa: E. Wende, 1921.

Hermens, Erma. „Technical Art History: The Synergy of Art, Conservation and Science“. In *Art History and Visual Studies in Europe*. Edited by Matthew Rampley et al.,

- 151–165. Leiden, Boston: Brill, 2012. doi: [10.1163/9789004231702_012](https://doi.org/10.1163/9789004231702_012).
- Hobson, Anthony. *Humanists and Bookbinders: The Origins and Diffusion of the Humanistic Bookbinding 1459–1559*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Hollstein, F. W. H., K. G. Boon and D. de Hoop Scheffer. *Hollstein's Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts, ca. 1450–1700*. Vol. XXII. Amsterdam: Van Gendt & Co, 1980.
- Laucevičius, Edmundas. *XV–XVIII a. knygų įrašimai Lietuvos bibliotekose*. Vilnius: Mokslas, 1976.
- . *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.* 1–2 d. Vilnius: Mintis, 1967.
- Laucevičius, Edmundas ir Birutė Rūta Vitkauskienė. *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- Levi-Strauss, Claude. *Laukinis mąstymas*. Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- Lukšaitė, Ingė. „Jokūbas Morkūnas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros veikėjas“. *Gimtas žodis* 6 (2000): 2–8.
- Lulewicz, Henryk. „Sabinka h. Glaubicz Stanisław“. In *Internetowy Polski słownik biograficzny*. Warszawa: Narodowy Instytut Audiowizualny. www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/stanislaw-sabinka-h-glaubicz#text.
- Łowmiański, Henryk, Maria Łowmiańska i Stanisław Kościolkowski. *Akty cechów wileńskich, 1495–1759*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2006.
- Maciulevičius, Arvydas. „Vazų dinastijos knygų paveldas Vilniaus universiteto bibliotekoje“. *Knygotyra* 58 (2012): 36–46. doi: [10.15388/KN.V58I0.1471](https://doi.org/10.15388/KN.V58I0.1471).
- Marocchi, Giuseppe. „Francesco Guicciardini“. In *Il contributo italiano alla storia del pensiero. Storia e politica*. Roma: Istituto de la Enciclopedia Italiana, 2013. www.treccani.it/enciclopedia/francesco-guicciardini_%28altro%29/.
- „Materialus knygos kūnas: tradicijos ir naujųjų sąveikos“. Sudarė Jolita Liškevičienė. *Acta Academiae Artium Vilnensis* 101–102 (2021). <https://aaav.vda.lt/journal/issue/view/aaav101-102>.
- Materialized Identities in Early Modern Culture, 1450–1750: Objects, Affects, Effects*. Edited by Susanna Burghartz et al. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2021.
- Miller, Julia. *Books Will Speak Plain*. Ann Arbor, Mich.: Legacy Press, 2010.
- L'Occaso, Stefano. „Teodoro Ghisi (1536 ca.–1601), Un Manierista Internazionale A Mantova“. *Bulletin de l'association des historiens de l'art italien* 15/16 (2009–2010): 139–154.
- Pacevičius, Arvydas. „Nuo kolegijos iki akademijos: bibliotekos įkūrimas ir raida (1570–1802)“. In *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto turtai istorijos skersėjuose (XVI–XXI amžiai)*. Sudarė Vyngintas Bronius Pšibilskis ir kt., 1–36. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
- Pickwoad, Nicholas. „Libros para leer. Encuadernaciones comerciales en pergamino y papel en la época de la imprenta manual“. In *Grandes encuadernaciones en las bibliotecas reales: siglos XV–XXI*. Editado por María Abello López-Vidriero, 95–122. Madrid: Patrimonio Nacional, 2012.
- . „Onward and Downward: How Binders Coped with the Printing Press before 1800“. In *A Millennium of the Book*. Edited by Michael Harris and Robin Myers, 61–106. Winchester: St. Paul's Bibliographies; New Castle: Oak Knoll Press, 1994.
- . „The Interpretation of Bookbinding Structure: An Examination of Sixteenth-Century Bindings in the Ramey Collection in the Pierpont Morgan Library“. *The Library* 3 (September 1, 1995): 209–49. doi: [10.1093/library/s6-17.3.209](https://doi.org/10.1093/library/s6-17.3.209).

- Pearson, David. „English Center-Piece Bookbindings 1560–1640“. In *Eloquent Witnesses: Bookbindings and Their History*. Edited by Mirjam M. Foot, 107–126. London: New Castle (Del.): Bibliographical Society: British Library; Oak Knoll Press, 2004.
- Roberts, Matt, Don Etherington, and Margaret R. Brown. *Bookbinding and the Conservation of Books: A Dictionary of Descriptive Terminology*. 1982. <https://cool.culturalheritage.org/don/dt/dt2275.html>.
- Ruzas, Vincas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetos Lietuvos banko Pinigų muziejuje*, katalogas. Vilnius: Lietuvos bankas, Pinigų muziejus, 2015.
- Szirmai, Ján Alexander. *The Archaeology of Medieval Bookbinding*. Aldershot: Ashgate, 1999.
- Turnau, Irena. *Polskie skórnictwo*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo, 1983.
- Wagner, Arkadiusz. „Elementy manierystyczne w zdobnictwie introligatorskim w Polsce (od XVI do początku XVII wieku)“. *Rocznik Biblioteki Narodowej* 47 (2016): 51–75.
- . „Introligatorstwo poznańskie XVI wieku jako historyczno artystyczna terra incognita“. In *Sztuka w Wielkopolsce*. Red. M. Błaszczyński, B. Górecka, M. Górecki, A. Paradowska. Poznań: Nauka i Innowacje, 2013.
- . *Superekslibris Polski: studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do połowy XVII wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016.
- . „Work of the Parisian Wotton's Binder «C» from 1564 in the Collection of the Gdańsk Library of Polish Academy of Sciences“. *Toruńskie Studia Bibliologiczne* 1 (16) (2016): 101–119. doi.org/10.12775/TSB.2016.006.
- Vetera reducta: parados katalogas*. Sudarytojai Ina Kažuro ir Evaldas Grigonis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
- Alte Galerie Schloss Eggenberg*. Žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d. www.museum-joanneum.at/alte-galerie.
- Baza opraw zabytkowych XV–XVIII w.* Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d. <https://ptpn.loccloud.pl/collections/show/3>.
- „Biblioteka Zygmunta Augusta, czyli kolekcja bibliofila na monarszym tronie“. *Polona*. Žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d. <https://polona.pl/collections/institutions/1/biblioteka-zygmunta-augusta-czyli-kolekcja-bibliofila-na-monarszym-tronie,N-TU1ODA0NDU4MTc3ODkwMD-k1NQ/?sort=score%20desc>.
- Grove Art Online*. Žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d. www.oxfordartonline.com/groveart/.
- „Knygos menas. Dokumentai iš Vilniaus universiteto bibliotekos kolekcijų“. *Flickr*, 2020. Žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d. <https://flickr/s/aHsmMZQvSv>.
- Language of Bindings*. Žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d. www.ligatus.org.uk/lob/concept/1326.
- Thesaurus Latino-Lituanicus*. Žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d. www.thesaurus.flf.vu.lt/.
- Wasserzeichen-Informationssystem*. Žiūrėta 2022 m. balandžio 28 d. www.wasserzeichen-online.de/wzis/index.php.

Summary

The Body and the Outfit of the Book: The Enigmatic Case of the Binding of Stanisław Sabinka's Book in the Context of European Bookbinding of the Second Half of the Sixteenth Century

Ieva Rusteikaitė

Keywords: bookbinding, history of craft, Jokūbas Morkūnas, Stanisław Sabinka, Francesco Guicciardini, Mannerism.

The owners of the Latin translation of Francesco Guicciardini's work *Storia d'Italia* published in Basel in 1566 were Stanisław Sabinka (?–1588?) and Nicolai Decius (1586–1629), important figures of the Vilnius political and religious elite of the second half of the sixteenth century. Until today, the elaborate binding of this book, quite untypical of the collections of rare books in Lithuanian libraries, has been attributed to the printer and bookbinder Jokūbas Morkūnas (c. 1550–1611) from Vilnius. However, other books related to his activity in Vilnius do not have enough similarities with the binding technique of Sabinka's book and, thus, this attribution raises a number of questions. Instead of trying to establish the bookbinder's identity, this article above all aims to define more precisely the technical features of binding through a detailed observation and focus on the material aspects of the artifact itself. A significant increase of research into the technical art history, material culture and so-called "book archaeology" in the recent decades provides a methodology that enables us not only to discuss the binding in the terms of decoration, but also to pay more attention to the structure itself. The collected technical data about Sabinka's book and placing it into the wider context of European bookbinding of the second half of the sixteenth century allows us to reveal several historical layers of this binding and to raise a new hypothesis about the circumstances of its production. On the one hand, the binding represents an intention to follow the style of famous sixteenth-century noble bibliophilic libraries. On the other, the technical execution of the binding has features characteristic of the search for cost-effective binding solutions in Europe in the period after the invention of printing. Judging from the structural features, the binding seems to have similarities with Northern and Central European bookbinding traditions with a stronger influence of German crafts.